

Sanda Ham

SLOVNICA HÈRVATSKOGA JEZIKA JOSIPA VITANOVIĆA

S obzirom na usporedni opis temeljnih slovopisnih, pravopisnih, fonoloških i morfoloških obilježja u Vitanovićevoj slovnici/normi zagrebačke filološke škole/ vukovskoj normi, Vitanovićeva se Slovnica hèrvatskoga jezika sa sigurnošću može prepoznati kao jedna od slovnica zagrebačke filološke škole u kojoj nema bitnih vukovskih utjecaja.

Iako je Josip Vitanović autorom dviju školskih gramatika, Slovnice hèrvatskoga jezika za nižu realku (Osijek, 1872.) i Gramatike hrvatskoga jezika za škole i samouke (Osijek, 1880.)¹, njegovo je djelo nepoznato našem dobu - u suvremenoj su jezikoslovnoj literaturi podatci o Vitanoviću neznatni, a u povijestima se hrvatskoga jezika uopće i ne spominje.

Iznoseći pregled hrvatskih gramatika iz druge polovice 19. st., Zlatko Vince² navodi Vitanovića imenom i odjekom koji je Vitanovićeva gramatika dobila u polemici s Veberom, ali izostaju bibliografski podatci i opis gramatičarske djelatnosti, osim napomene da je Vitanović autorom udžbenika njemačkoga jezika i Gramatike koju je Veber recenzirao 1880. Naveden je i kratki životopis kojim Vince otkriva da je Vitanović rođenjem i većim dijelom svoga života Osječanin - rođen je 1844. u Osijeku gdje je profesorom i ravnateljem

¹ Gramatika je doživjela još tri izdanja - 1882., 1888., 1891.

² Z. Vince, 1988.

na osječkoj gradskoj realci. Istoj se dužnosti kasnije posvetio u Zagrebu, a ondje i umire 1909.

Ivo Pranjković³ spominje Vitanovića samo u kontekstu Veberovih polemika, a tek Branka Tafra navodi bibliografske podatke i ispisuje tridesetak redaka o Slovnici zaključujući kratki opis rečenicom "podaci pokazuju da ni Vitanović nije još pravi vukovac",⁴ ali uz napomenu da Vitanović pripada onim gramatičarima koji "nisu uopće poznati, pa njihov jezikoslovni rad čeka detaljniju obradu."⁵

U svoje je vrijeme Vitanović poznat, ne samo kao ime s korica školske slovnice i gramatike, nego i iz oštre polemike s Veberom koja se vodi zbog Vitanovićeve gramatike iz 1880.⁶ Veber zalazi u potankosti Vitanovićeve metodoloških i normativnih rješenja, pa je Veberova polemika ujedno i opširni prikaz Vitanovićeve gramatike.⁷ Međutim, opširniji prikaz Slovnice iz 1872. izostaje i u Vebera, pa će se u ovom se radu govoriti samo o Slovnici, a s obzirom na vrijeme nastanka, bitno joj je odrediti pripadnost filološkoj školi i suodnos s ostalim slovnica ista škole.⁸

Slovnica je pisana za niže razrede, za 'nižu realku', a u skladu je s tim i jezični opis koji je kratak i sažet - u dijelu o sintaksi i bogato oprimjeren iz onodobne književnosti, filoloških i gramatičkih djela kojima su autori Karadžić, Daničić, Babukić, Vraz, Veber, Miklošić, Jagić, Stojanović, Demeter, Kurelac. Vitanović u predgovoru napominje: "...imademo na gimnaziji slovnice narodnoga jezika, ali je nemamo za realke. Da toj oskudici po mogućnosti doskočim, evo sastavih knjigu... prije svega sam nastojao, da što manje pravilah bude, te sam knjigu tako udesio da se pravila na samih primjeh tvore"

³ I. Pranjković, 1993.

⁴ B. Tafra, 1995., str.168.

⁵ Isto, str.167.

⁶ Djela..., 1887., str.119./151.

⁷ Naglašujem da je riječ o Gramatici, a ne o Slovnici, jer iz rada Z. Vinca, 1988. I. Pranjkovića, 1993. nije jasno o kojem Vitanovićeve djelu polemizira Veber. Osim toga i sam Veber zbunjuje upotrebljavajući naziv - slovnica - a opisujući Gramatiku. Tek usporedba Veberovih navoda s Vitanovićeve djelom otkriva da se cijela polemika odnosi na Gramatiku, a ne na Slovnice.

⁸ Tim Vitanovićeve jezikoslovna djelatnost ne će biti u potpunosti opisana jer je u tu svrhu potrebno zahvatiti u njegovo kasnije djelo, Gramatiku, a na temelju suvremenih jezikoslovnih spoznaja. U tom je smislu Veberova polemika ipak nedostatna kao kriterij za suvremenu ocjenu.

(str.III)⁹ Slovnica ima tri dijela, prvi '*O izrekah*' (sintaksa) izložen je udžbenički (pristupom i načinom opisa prilagođen nastavi, s kraćim teorijskim dijelovima i zadaćama za učenike), drugi je '*Glasoslovlje*' (suvremenim nazivljem rečeno: slovopis, pravopis, fonetika, fonologija i neke manje pravogovorne napomene), a treći je '*Oblikoslovlje*' (morfologija imenica, zamjenica, pridjeva i brojeva; glagola i glagolskih oblika; tvorba riječi). '*Glasoslovlje i Oblikoslovlje*' pisani su izrazito gramatički, a ne udžbenički kao sintaksa. O nepromjenjivim riječima Vitanović nema zasebnih poglavlja, tek je nekoliko napomena u dijelu o sintaksi i samo u svezi sa sintaktičkim opisom. S obzirom na to da Vitanović ne pojašnjava zašto nije uvrstio i poglavlja o nepromjenjivim riječima, može se pretpostaviti da je nepotpunost Slovnice u skladu s tim što je namijenjena '*nižoj realci*' pa nije opterećena građivom koje se uči u '*gimnaziji*'. Vitanović preporučuje da se u prvom razredu uče jednostavne rečenice, redosljed riječi u rečenici, '*glasoslovlje*' i riječi sa sklonidbom, vježba pravopis; drugomu razredu namjenjuje složene rečenice i morfologiju glagola; trećemu '*period*', tvorbu riječi i '*oveće stilističke zadaće*'. Kao budući školski priručnik, Slovnica je imala i službenoga '*razsuditelja, Franju Petračića, upravitelja vinkovačkoga gimnazija*' koji je dužnost ocjenjivača izvršio nalogom '*vis. general komande u Zagrebu*'. Kako je '*prva recenzija rukopisa bila prilično povoljna*' tako je i Slovnici preporukom '*vis. kr. vojnoga zapovjedništva u Zagrebu priličan broj predbrojnikah u vojnoj Krajini pribavljen*'. To znači da je Slovnica bila u školskoj upotrebi na većem hrvatskom području, pa će i zbog toga biti potrebno točno odrediti pripadnost Slovnice određenoj filološkoj školi jer će tako i jezična slika Hrvatske krajem 19. st. dobiti na potpunosti.

Vrijeme u kojem izlazi Slovnica burno je jezikoslovno i jezično vrijeme u Hrvatskoj - izbistrile su se dvije temeljne suprotstavljene filološke škole, zagrebačka škola i hrvatski vukovci, a odjeci su zadarskih i riječkih filologa još uvijek glasni. Gramatičara je i gramatika mnogo, u vrijeme je Vitanovićeva života na hrvatskoj štokavskoj jezičnoj pozornici dvadesetak gramatičara koji su autorima tridesetak gramatika pripadajućih različitim filološkim školama. Vitanović navodi osam autora čijim se djelima služio pri pisanju

⁹ Navodi se iz Vitanovićeve Slovnice obilježuju samo brojem stranice.

Slovnice, a oni ne pripadaju istim filološkim školama: Vernaleken, Veber, Miklošić, Jagić, Pacel, Babukić, Daničić, Bošković. Posebice izdvaja Daničića i njegove Oblike srpskoga jezika tvrdeći da se Daničića najviše pridržavao pišući *'Oblikoslovlje - sklonitbu, spregu, izvadjanje i sastavljanje rečih'*. Prema navedenim bi se autorima očekivala Slovnica koja zastupa normativna rješenja i zagrebačke škole i vukovaca, a opisom usmjerava podjednako dijakroniji kao i sinkroniji. Međutim, Slovnica je priklonjena jeziku zagrebačke škole, a opis je toga jezika sinkronijski. U jezičnom ustrojstvu koje se opisuje u Slovnici samo je nekoliko rubnih vukovskih sastavnica, ali i tih nekoliko sastavnica mogu posve razložno biti pojašnjene kao obilježja zagrebačke škole. *'Oblikoslovlje'* je u potpunosti u skladu s normom zagrebačke škole, iako se baš ovdje Vitanović izravno poziva na Daničića.

Potanki će opis Slovnice oprimjeriti tvrdnju o izrazitoj pripadnosti zagrebačkoj školi, a opisivat će se Vitanovićevi pogledi na slovopis i pravopis, fonološko ustrojstvo i morfologiju riječi sa sklonidbom jer su ondje i presudni kriteriji za odredbu pripadnosti određenoj filološkoj školi.

Slovopis i pravopis

Pravopis je u Vitanovića *korienski, etimološki*,¹⁰ a slovopis je onakva gajica kakvu Gaj uvodi svojim *Pravopiszom*: odraz je jata pisan kao rogato e (ě), a uz samoglasno je r uvijek popratno muklo e (è), ć je pisano i kao ij, a za đ su dva dvoslova, dj i gj. Čini se da taj slovopis nije Vitanoviću po volji jer se ograđuje od njega navodeći da ga mora upotrijebiti zbog školskoga propisa, Mažuranićeva iz 1862. (ponovljenoga 1864.) o obveznoj školskoj upotrebi ilirskoga pravopisa. Vitanović kaže: "Glede pravopisa dèržao sam se školskoga, jer je knjiga školi namènjena. Morda se tkogod začudi, što učim, da samoglas r valja pisati èr. Tomu velim, da se i meni čudno čini, ali kad je takov propis." (str.VII.)

Uvodeći u slovni popis i dž Vitanović odstupa od uobičajene norme zagrebačke škole svojega doba, priklanjajući se Babukiću i/ili vukovcima. Riječ je o tom da slovničari zagrebačke škole, Mažuranić i

¹⁰ Nazivi upotrijebljeni u skladu s onodobnim nazivljem. Suvremeno jezikoslovlje preporuča naziv morfonološki, ali i značenjski razlikuje morfonološki od etimološkoga pravopisa. Vidi: S. Babić, B. Finka, M. Moguš, 1996., str. X.

Veber, ne navode *dž* ni u slovnom, ni u fonemskom popisu, ali ga Babukić¹¹ i Daničić¹² navodi i slovno i fonemski.

Vitanović propisuje četiri naglaske, četiri znaka za naglaske, a znakove je za duge naglaske preuzeo iz vukovske tradicije: tamo gdje Mažuranić i Veber bilježe *oštri (bóg)* i *zavinuti (rûka)*, Vitanović će bilježiti *dugi (bóg)* i *obli (rûka)*. Ni u nazivima za naglaske nema suglasnosti s Veberom i Mažuranićem, ali ni u Vebera i Mažuranića nisu isti nazivi:¹³

	Mažuranić	Veber	Vitanović
Kratkosilazni-bràt	jaki teški - bràt	teški - bràt	oštri - bràt
Kratkouzlazni - nòga	slabi teški - nòga	poteški - nòga	kratki - nòga
Dugosilazni - bôg	oštri - bôg	oštri - bôg	dugi - bôg
Dugouzlazni - glàva	zavinuti - glàva	zavinuti - glàva	obli - glàva

Fonološko ustrojstvo

Iako u Vitanovića fonološki opis u suvremenom smislu ne postoji (značenje je i pojam fonema hrvatskoj slovnici 19. st., pa tako i Vitanoviću, nepoznanicom), na temelju je slovopisa i napomena o '*pojedinih glasovih*' moguće uspostaviti fonološko ustrojstvo. Vitanovićev je sustav jednak kao u suvremenom jeziku, a bez *dž* jednak je i sustavu u Mažuranića i Vebera. Da bi tvrdnja bila posve jasna, valja pojasniti status fonema koji se bilježe slovima *èr*, *dž*, *ě*.

Navodeći samoglasne: *a, e, i, o, u, r*, Vitanović napominje da "r mi bilježimo ovako: *èr*" (str.47.) dajući tako do znanja da se ne izgovara i da je razlika *samoglasno r/èr* samo u pismu. Navedeno je u skladu s Babukićevim¹⁴, Veberovim¹⁵ i Mažuranićevim¹⁶ gledištima o

¹¹ V. Babukić, 1854. O Babukićevu pristupu slovu, glasu (fonemu) *dž* vidi: J. Vončina, 1985., B. Tafra, 1993.

¹² Gj. Daničić, 1850., str.1./2.

¹³ Babukićev je sustav tronagasni pa se ne može uzeti u obzir za usporedbu koja se ovdje navodi.

¹⁴ Vidi: V. Babukić, 1854., str. 5./6., 27./28.

¹⁵ Vidi: A. Veber, 1876., str.5./6.

¹⁶ Vidi: A. Mažuranić, 1866., str.2.

izgovoru toga *è*, ali i sa suvremenim gledištem da se *è* uz *r* nije izgovaralo.

Naprijed je rečeno da slovo i fonem *dž* Vitanović uvodi u Slovnicu slijedeći Babukića i/ili vukovsku normu. Treba napomenuti da fonem i slovo *dž* nisu nepoznanicom hrvatskoj jezičnoj i slovničarskoj tradiciji, iako ga prvaci zagrebačke škole, Mažuranić i Veber ne navode: već ilirci bilježe *dž* u '*rečih pomanje poznatih*' - u turcizama,¹⁷ ali ga Gaj ne uvodi u ilirski slovopis, a nema ga ni Babukić u Osnovi Slovnice,¹⁸ ali će o slovu i glasu *dž* (kao parnjaku glasu *č*) govoriti u Ilirskoj slovnici napominjući: "Kolikogod putah dojde koi mekani suglasnik u sastavljanju ili promeni slovakah do tvèrdoga, onda se promeni govorom u svoj srodni, tvèrdi glas... *dž* u *č*: osobito u turskih rečih... - čibugdžija = čibukčija (od reči čibuk)... *č* u *dž*: naručiti, narudžbina (m. naručbina)..."¹⁹ Babukićeva se napomena odnosi samo na izgovor i na razliku pismo/izgovor, a u istoj se napomeni nalaze i izgovorni primjeri *grad*, *gratski* = *gracki* i sl. Ipak, *dž* ne može biti u Babukića smatrano samo alofonskim ostvarajem ili glasom (fonemom) koji je obilježen samo za tuđice - Babukić *dž* navodi i u popisu glasova (fonema) svrstavajući ga uz *b,d,dj,g,z,ž* u mekane glasove, a '*po leg nutarnje sile kojom se izgovaraju*'.²⁰ Jednako kao u Babukića, i u Daničića je riječ o usustavljenosti fonema *dž*, a Daničićev se primjer jednačenja po zvučnosti -*naručiti*, *narudžbina*, u kontekstu suvremenoga opisa, može smatrati naznakom opreke *dž* (+zvučnost)/ *č* (- zvučnost).²¹ Isto se može reći i za isti Babukićev primjer, samo što se pravilima Babukićeva '*korienskoga*' pravopisa *dž* ne bilježi na tom mjestu (ali se izgovara).

U Vitanovića je *dž* samo jedan od triju fonema (uz *f* i *gj*) koji služi za pisanje '*tudjih rečih*', uz jedan primjer - *sadžija od sat-džija* (str.52.), a nije navedeno u opisu razdiobe '*samoglasa*', iako jest navedeno kao '*samoglas*' u razdiobi glasova. S obzirom na to da nema potanjega opisa, a ni usustavljenosti kakva je u Babukića i Daničića,

¹⁷ Vidi: J Vončina, 1985.

¹⁸ V. Babukić, 1836.

¹⁹ V. Babukić, 1854., str.8.

²⁰ Isto, str.7.

²¹ Gj. Daničić, str.2.

teže je zaključiti komu se priklanja Vitanović upisujući u Slovnicu slovo, glas i fonem *dž* - Babukiću ili Daničiću.

Dvoglasnik je u Vitanovića '*dvoglas*' bilježen kao *ě*, koje ovisno o dužini sloga, "imade dvojaki izgovor: ili kao kratka slovka je (djeca, djelo, mjesto, nešto = děca, dělo, město, něšto), ili kao produljena (malo ne razdvojena) slovka (diète, vrième = děte, vrème)" (str.50) Na temelju '*trovèrstnoga izgovora u našem narodu*' Vitanović govori o '*ikavici, ekavici i jekavici*'. Kada je o dugom odrazu jata riječ, nužno je pripomenuti i to da ni među slovničarima zagrebačke škole nije bilo jedinstvenoga gledišta.

Mažuranić smatra da je riječ o dvoglasniku koji uvijek ima vrijednost jednoga sloga i izgovara se dugim, uzlaznim ili silaznim naglaskom: "Prosti dvoglasnik imamo abecedi samo jedan: "ě" koji-se u dugih slovkah izgovara kao jednoslovčano ie, a u kratkih kao je: vrème, děte (= vrième, diete); dělo, město (= djelo, mjesto). Kad-je dug ovaj dvoglasnik, služi često u pèsmah i kao dvě slovke."²² Razvidno je prema navodu da je dvosložan izgovor dopušten samo u stilske svrhe.

Sličan je pristup i u Babukićevoj Osnovi slovnice,²³ ali njegova Ilirska slovnica donosi drukčiji pogled na jat: "Pisme ě nije diftong, nego jotovano e (=je) i najmljeno je (uzeto je *per conventionem*) da se izgovara ili kao je, ili kao *ie* (=ije)."²⁴ Na temelju navedenoga moglo bi se zaključiti da za Babukića dugi jat ima dvosložnu vrijednost,²⁵ a takav zaključak podupire izravno i sam Babukić navodeći mišljenje o tom da su Dubrovčani u dugim slogovima izgovarali ije, iako su ga bilježili *ie*.²⁶ Međutim, navodeći primjere sa *ije*, uvijek *ije* obilježuje dugim naglascima i izravno kaže: " nezgoda je pri pismenu ě, što ima nad sobom već kukmicu, te se stoga nemogu nad njim upotrebiti akcenti, kao nad drugim samoglasnici. Međjutim i tomu bi se moglo doskočiti da se *i* i *e* u jedna oblik spoje bez ikakve kape... mogao bi se nametnuti znak... kad je slovka dugačka, dugačak iliti oštar (^ ') i tako bi se točno naznačivalo - jê (=ijê), ê, î: vjêran, (=vijêran), vêran, vîran;²⁷ - i jê=ijê svjêst (=svijêst), svêst, svîst",²⁸ a primjerima

²² A. Mažuranić, 1866., str.3.

²³ V. Babukić, 1836., str.38.

²⁴ V. Babukić, 1854., str.6.

²⁵ A što i zaključuje B. Tafra, 1993., str.54.

²⁶ O dugom odrazu jata u Gundulića vidi: J. Vončina, 1993.

²⁷ Suvremena norma ovdje bilježi kratki slog - vjeran.

'svět/svijét, svět/svjèt' čak ukazuje i na razlikovnu ulogu *ije* (*dug slog*)/*je* (*kratak slog*).²⁹ Babukić izravno govori o jednosložnoj vrijednosti dugoga jata,³⁰ ali i na temelju je primjera i opisa primjera iz Ilirske slovnice moguće zaključiti da dugi jat u Babukića ima jednosložnu vrijednost (iako mu ne priznaje status dvoglasnika). Babukić dugi jat uvijek povezuje uz duge naglaske, pa kaže: "Ako li pisme ě po naravnome glasu zastupljuje oštar iliti dugačak naglasak: to se onda po hercegovačkom (bosanskom iliti izobraženome književnom običaju) izgovara kao je ili kao *ie* ili *ije*: běda (bjěda ili běda); bĕg (bjĕg ili bieĝ); pĕvac (pjĕvac ili pievac)..."³¹ Osim toga, govoreći o naglasku dvosložnih riječi, navodi primjere dvosložnih riječi koje naglasak imaju na prvom slogu, a među njima su navedeni i primjeri: *tĕlo* (*tiĕlo*), *krĕpost* (*kriĕpost*) jer te riječi smatra 'dvoslovčanim's naglaskom na prvom slogu³², a kada bi mu dugi jat bio dvosložan i *tĕlo*, *krĕpost* bile bi trosložne riječi.

Veber je gledišta da dugi jat ima vrijednost dvaju glasova, a ne dvoglasničku - tako izravno kaže u Slovnici,³³ u kritici Divkovićeve gramatike,³⁴ Vitanovićeve.³⁵ Polemizirajući s Jagićem jasno iznosi da dugi jat smatra ne samo dvama glasovima, nego i dvama slogovima, dakle pridodaje mu dvosložnu vrijednost: "Ja pako, obaziruć se na samu narav stvari, kažem da taj glas nije nikad dvoglas, jer ako je dug, tako se razstavlja u dvie slovke, da mu se još umeće **j = ije**..."³⁶

Jasnoće radi, gledišta se naših slovničara mogu prikazati jednostavnom tablicom:

²⁸ V. Babukić, 1854., str.428. Treba pripomenuti da je u Babukića tronaglasni sustav, a duge naglaske bilježi u skladu s hrvatskim tradicijskim načinom, kao što je i u Mažuranića i Vebera.

²⁹ Slično kao u Hrvatskom pravopisu, 1996., str.35., u kojem se parovima sjeđi/sijedi, djelu/dijelu, odjelu/odijelu, uspjevaju/uspijevaju pokazuje razlikovna uloga dvoglasnik *ije*/glasovni skup *je*. Međutim, Babukić primjerom svijét/svijèt ukazuje na izgovornu različitost pisanoga oblika svět, i potrebu da se u takvim primjerima, a jasnoće radi, odstupi od pisanja rogatoga e.

³⁰ Što navodi i J Vončina, 1993., str.148., pozivajući se na Babukićevu raspravu s Karadžićem.

³¹ V. Babukić, 1854., str.7.

³² Isto, str.33.

³³ Vidi: A. Veber, 1876., str.6.

³⁴ Vidi: Djela..., 1887., str.44.

³⁵ Isto, str.123.

³⁶ Isto, str.196.

	dvoglasnik	glasovni skup	jednoslog	dvoslog
Babukić	-	+	+	-
Mažuranić	+	-	+	-
Veber	-	+	-	+
Vitanović	+	-	+	-

Prema navedenom, očito je da Vitanović slijedi poglede Mažuranićeve - dugi mu je jat dvoglasnik s jednosložnom vrijednošću. Ipak, tomu će Vitanović pridodati i pojašnjenje - dugi se slog s jatom izgovara kao '*malo ne razdvojeni*' slog, čime će se donekle približiti Veberovu gledištu, ali ipak ostati podalje od Karadžića i Daničića.

Vitanović smatra, kada je o naglascima riječ, da je "ipak čela ova strana našega jezika jošte uvek stvar nerēšena" (str.VII.), ali se ipak poziva na Karadžića, jer mu se "njegovo naglasivanje najbolje dopada" (str.VII.) Naprijed je rečeno da Vitanović preuzima Karadžićeve znakove za naglaske, ali teško je utvrditi preuzima li i Karadžićevo naglašavanje jer u Slovnici nema sustavnoga izlaganja o naglascima; to što se izravno poziva na Karadžića ne mora značiti da se i pridržava njegovih načela, jer se u morfologiji izravno poziva na Daničića, a ipak preuzima Vebera.

Naglasna bi se razlika mogla očekivati kada je o dvoglasniku riječ jer je on u vukovskoj tradiciji slijed triju glasova (trofonemski), dvoslog koji naglasak nosi na prvom ili drugom slogu: *ije, ijè*,³⁷ a u tradiciji je koju zastupa Vitanović riječ o dvoglasniku jednoslogu, ali s istim pisanim naglasnim rješenjem kao u vukovaca: *ie, iè*! Takav način naglasnoga obilježavanja *ě (ie, iè)* predlaže sam Mažuranić jer zbog kvačice na *ě* nije moguće obilježiti još i naglasak. Na temelju sličnosti Mažuranićeve i Karadžićeva/Daničićeva bilježenju naglasaka J. Vončina iznosi mišljenje: "Mažuranić je za grafijom *děte* nazirao izgovor *diète//djete*, a time potvrđivao fonološko ii prozodijsko stanje što ga propisao Mikalja. Sada Mažuranić (godine 1859.) propisuje naglasno stanje N *diète*, G *djèteta*, a to odgovara Karadžićevoj akcentuaciji "dijète, djèteta".³⁸ Međutim, Mažuranić iako '*razvezuje*' *ě* u

³⁷ Gj. Daničić, 1850., str.4.

³⁸ J. Vončina, 1993., str.150. Pojašnjenja radi treba napomenuti da je u Mikalje riječ o jekavskom jednosložnom jatu, vidi u istom djelu J. Vončine, str.138./140.

ie, (ali samo ako se na *ě* želi obilježiti naglasak, u rječnicima ili gramatikama i drugim znanstvenim djelima) ne razdvaja *ě* na dva sloga: "... ako-bi morao biti na slovcu ie oštar, metne se jak težki na *ĩ*; ako pak zavnuti, metne se slab težki na *è* (koje je u obih slučajih duže neg i)...³⁹ U skladu s iznesenim, imenice *bies*, *lies*, *mieh*, *cviet*... smatra jednosložnim riječima s dugim naglaskom, kao što su i riječi *dár*, *glás*, *grád*.⁴⁰ (suvremenim načinom obilježeno: *dár*, *glás*, *grád*). S obzirom na te primjere pouzdano se može zaključiti da je Mažuraniću odraz dugoga jata jednosložan, a kratki su naglasci kojim se obilježuje samo nužno grafijsko rješenje kojim se ne narušava jekavski jednoslog. U suprotnom bi *bies*, *lies*, *mieh*, *cviet* bili svrstani u dvosložne oblike, a dvosložnim su oblicima Mažuraniću: *šiečanj*, *biedan*, *dlièto*, *gnièzdo*... navedeni uz ostale dvosložne riječi s dugim naglascima na prvom slogu - *lìpanj*, *krásan*, *gúvno*, *Lívno*...⁴¹ (suvremenim načinom obilježeno: *lìpanj*, *krásan*, *gúvno*, *Lívno*...) Osim toga, navodeći mnogobrojne riječi kojima oprimjeruje kratke naglaske, Mažuranić među njima ne navodi ni jednu riječ s dvoglasnikom, a čak navodi i dvostrukost - '*Lívno* (*Lièvno*)' - koja nije u dužini sloga i naglasku, nego u jekavskom/ikavskom dugom jatu. Prema tomu, naglasna i fonološka vrijednost odraza dugoga jata u Mažuranića nije ista kao u vukovskoj normi, a obilježavanje *ie*, *ie* nije propisivanje istoga naglasnoga stanja kao u Karadžića nego samo propisivanje istoga načina bilježenja naglasaka iza kojega stoji drukčije naglasno stanje nego u Karadžića. U Mažuranićevu naglasnu sustavu takav način bilježenja ima razložnoga opravdanja jer je potpunosti u skladu sa sustavom. Riječ je o tom da Mažuranić svaki dugi naglašeni samoglasnik razlaže ovako: "Oštri (´) za one duge slovke, u kojih stoji naglasak na prvoj polovici slovke, dakle: á,é,í,ó,ú, = aa, ee, ii, oo, uu; n. p. dán, méso, pír, bóg, zúb (= daan, meeso, piir, boog, zuub)... Zavnuti (^) za one duge slovke u kojih udarac glasa stoji na drugoj polovici slovke, dakle: â,ê,î,ô,û, = aà, eè, ii, oò, uù; n.p. glâva, pèta, víno, Bôžo, rûka, rièka, (čitaj: glaàva, peèta, viino, Boòžo, ruùka."⁴² Prema navedenom, u Mažuranića je jedina sustavna mogućnost za bilježenje naglasaka na *ě* (koje kao i

³⁹ A. Mažuranić., 1866., str.13.

⁴⁰ Isto, str.15.

⁴¹ Isto. str.17./18.

⁴² Isto, str.13.

svaki drugi naglašeni dugi samoglasnik razlaže na slog s dvama samoglasnicima: ie) sljedeća:

pêta/rêka = pêta/riêka = peêta/rièka
mêso/sêčanj = mêso/sièčanj = mèeso/sièčanj

Daničić o naglašavanju dugoga jata govori kratko i bez potankosti: ako je u istočnom govoru ê, u zapadnom î onda je u južnom ije, a ako je é, í onda je ijè.⁴³ Daničić izravno ne kaže da ije smatra dvosložnim, ali iste je godine, kada objelodanjuje Malu srpsku gramatiku, bio i supotpisnikom Bečkoga dogovora čija 2.e točka jasno govori o dvosložnoj vrijednosti ije.⁴⁴ Razlika je između Mažuranića i Daničića izgovorna: ije, ijè izgovara se kako je i obilježeno - dvosložno s kratkim naglašenim prvim ili drugim slogom, a izgovor ie, iè odgovara izgovoru ié, iê - jednosložno, dugo.

Vitanovićevo se pisano naglasno rješenje - diéte, vriéme, a zbog odsutnosti podatka o izgovoru i s obzirom na to da navodi vukovsku naglasnu normu kao uzor, ne može sa sigurnošću pripisati ni vukovcima ni zagrebačkoj školi. Ipak je vjerojatnije, a u skladu s naprijed opisanim Vitanovićevim gledištem na dugi jat, da je riječ o preuzimanju Mažuranićeva rješenja.

Morfologija riječi sa sklonidbom

Zašto Vitanović tvrdi da se u pisanju 'oblikoslovlja' pridržavao Daničića, prilično je nejasno, jer Vitanovićevo morfologija ne prikazuje isti jezični sustav koji je u Daničića. Vitanović preuzima od Daničića samo podjelu imeničkih sklonidbi prema rodu, a ne prema nastavku u genitivu jednine kao što to čine Babukić, Veber i Mažuranić. Vitanovićevo su padežni nazivi preuzeti od Mažuranića, a slični će se potvrditi i u Babukića, ali i u Daničića. Veberove nazive za padeže ne upotrebljava, a oni su najbliži našima, suvremenima. Zbog jasnoće opisa, ali i zanimljive šarolikosti nazivlja, padežne ću nazive prikazati prema autorima, razvrstane na sljedeći način:

- a) padežni nazivi koji se izravno navode u popisu padežnih naziva, ali i upotrebljavaju u tekstu slovnice/gramatike:

⁴³ Gj. Daničić, 1850., str.4.

⁴⁴ Cijeli tekst Bečkoga dogovora vidi: Vince, 1990., str.279.

Vitanović	Mažuranić	Babukić	Veber	Daničić
Imeniteljni	Imeniteljni	Nominativ	Nominativ	Prvi
Roditeljni	Roditeljni	Genitiv	Genitiv	Drugi
Dateljni	Dateljni	Dativ	Dativ	Treći
Tužiteljni	Tužiteljni	Akusativ	Akuzativ	Četvrti
Zvateľjni	Zvateľjni	Vokativ	Vokativ	Peti
Mestni	Mestni	Praepozicional	Prepozicional	Šesti
Orudni	Orudni	Instrumental	Instrumental	Sedmi

b) padežni nazivi koji se izravno ne navode u popisu padežnih naziva, ali se upotrebljavaju u tekstu slovnice/gramatike:

Vitanović	Mažuranić	Babukić	Veber	Daničić
Prvi	Prvi	-	-	-
Drugi	Drugi	-	-	-
Treći	Treći	-	-	-
Četvrti	Četvrti	-	-	-
Peti	Peti	-	-	-
Šesti	Šesti	-	-	-
Sedmi	Sedmi	-	-	-

b) padežni nazivi koji se izravno navode u popisu padežnih naziva, ali se ne upotrebljavaju u tekstu slovnice/gramatike

Vitanović	Mažuranić	Babukić	Veber	Daničić
Nominativ	Nominativ	Imeniteljni	-	Imenitelni, Nominativus
Genitiv	Genitiv	Roditeljni	-	Roditelni, Genitivus
Dativ	Dativ	Dateljni	-	Datelni, Dativus
Akusativ	Accusative	Tužiteljni	-	Vinitelni, Accusativus
-	Vocative	Zvateľjni	-	Zvateľni, Vocativus
Lokal	Local	Predložni	-	Skazatelni, Localis
Instrumental	Instrumental	Tvoriteljni	-	Tvoritelni, Instrumentalis

I redosljed je padeža u Vitanovića sukladan Mažuraniću i zagrebačkoj školi gdje je instrumental sedmi padež, a ne kao u Daničića gdje je lokativ sedmi, a instrumental šesti. I ostalo se

nazivlje, kako u morfologiji tako i u cijeloj Slovnici, prepoznaje kao nazivlje zagrebačke škole. Međutim, to govori samo o pristupu opisu jezičnoga sustava, a ne o sustavu samom, a sustav je u Vitanovića onaj zagrebačke škole, nije vukovski.

U imenica, zamjenica i pridjeva Vitanović dosljedno razlikuje '*jednbroj, višebroj i dvobroj*', odnosno jedninu, množinu i dvojину. U množini su nesinkretizirani padežni nastavci, čak i bez napomena o mogućoj upotrebi sinkretiziranih, a koje su u slovnika zagrebačke škole redovite.⁴⁵ Osim navedene temeljne razlikovnosti zagrebačka škola/Daničić glede normiranja dvojine i nesinkretiziranih padežnih oblika za množinu, u Vitanovića je cijeli niz oblika iz norme zagrebačke škole, a kojih nema u Daničića ili su drukčije morfološke vrijednosti i upotrebnosti:

	Vitanović	Veber	Daničić
Ijd zamjenice ja	mnom, menom	mnom,menom	mnom
Ijd zamjenice ti	tobom, tebom	tobom,tebom	tobom
zanaglasni D zamjenice se	si	si	-
zanaglasni A zamjenice ona	ju	ju	je
Gjd u prid.- zamj. sklonidbi	-oga,-ega	-oga,-ega	oga,-og,-ega,-eg
Djd u prid.- zamj. sklonidbi	-omu,-emu	-omu,-emu	-omu,-om,-ome, -emu,-em
Ljd u prid. -zamj. sklonidbi	-om,-em	-om,-em	-om,-omu,-ome, -em,emu
Ijd u zamjenica	bez naveska e	bez naveska e	navezak e
D i I broja dva	dvima	dvima (dvjema)	dvjema
Brojevi pet, šest, sedam...	sklanjaju se	ne sklanjaju se	ne sklanjaju se
Prijedlozi proti, suprot	uz dativ	uz dativ	uz dativ i genitiv
Participi sadašnji i prošli	sklanjaju se	sklanjaju se	ne sklanjaju se

⁴⁵ Babukić, Mažuranić i Veber redovito napominju da je upotreba sinkretiziranih nastavaka za množinu pogrešna jer nastavački sinkretizam pripada dvojini.

Na temelju se izloženoga može zaključiti da se Vitanović pišući morfologiju oslonio ponajviše na Vebera: kako u fonološkom opisu nema potpune suglasnosti u Babukića, Vebera i Mažuranića, tako je nema ni u morfološkom, pa se Vitanovićev opis može lako prepoznati kao veberovski jer su u njemu dosljednije provedena Veberova opisna i normativna rješnja, negoli Babukićeva ili Mažuranićeva. Jedino je značajnije odstupanje od Vebera u sklonidbi glavnih *brojeva pet, šest...* - Veber smatra da se oni u *'novijem jeziku, osobito štokavskom'* ne sklanjaju *'jer se pomrsuju'* s rednim brojevima. U Babukića i Mažuranića ti su brojevi sklonjivi.

U Mažuranića instrumental jednine zamjenica *ja, ti* glasi samo *mnom, tobom*, a u Babukića je, osim *menom i tebom*, i oblik *sebom* (sobom) - oblici su to kojih nema u Mažuranića. U Vebera su i Vitanovića: *menom i tebom*, ali nema Babukićeva oblika *sebom*.

U sklonidbi broja dva Babukić za dativ i instrumental nudi oblike: *dvoma (dvama)* ili dativ *dvim* i instrumental *dvimi*, a u Mažuranića je samo oblik *dvama* za dativ i instrumental. Prema tomu, Vitanović oblikom *dvima* slijedi samo Vebera.

Babukić će dopustiti u lokativu i instrumentalu zamjeničko-pridjevne sklonidbe i navezak *e*, ali samo kao *'necessitas metrica'*, nazivajući navezak *e 'blagoglasnim e'*. Mažuranić, Veber i Vitanović uopće i ne spominju naveske, pa ni kao *'blagoglasnu'* mogućnost.

Bez obzira na navedenu različitost, sva se četiri slovničara ipak oštro razlikuju od gramatičara Daničića kojemu su, primjerice, navesci u zamjeničko-pridjevnoj sklonidbi sustavno normativno pravilo, a ne tek metrička potreba; brojevi su mu *dva, tri, četiri* oblici u kojih se morfološka kategorija padeža gubi, a za ostale redne brojeve ne daje ni pretpostaviti sklonibeni uzorak.

Čini se da je Vitanović nastavio oslanjati se na Vebera i u svom kasnijem djelu, Gramatici, jer ga Veber *kritizira* zbog prepisivanja: "Inače običavaju pisci, kad se ili posluže tuđim djelom, ili što iz njega prepisu, ili napomenuti to u predgovoru, ili pod tekst potpisati dotično tuđe ime: g. Vitanović upotrebljava i prepisuje tuđe stvari, nerekaški nigdje ni zere. - Kakvi su to poslovi!"⁴⁶ Osim Veberove kritike, Vitanoviću se može pridodati još jedna: uopće ne navodi Mažuranića kao autora čijim se djelom poslužio pišući Slovnicu, a kako je opis u

⁴⁶ Djela..., 1887., str.130.

ovom radu pokazao, Mažuranićeva su jezična rješenja ipak nazočna u Vitanovićevoj slovnici. Suvremenom je jezikoslovlju svakako vrjedniji podatak o tom da je Vitanović preuzimao jezična rješenja i opis od Vebera i Mažuranića, a ne od Daničića, nego sama činjenica da je preuzimao.

Prema svemu rečenomu u ovom radu, zaključiti se sa sigurnošću može da Slovnica Josipa Vitanovića pripada zagrebačkoj filološkoj školi. Pripadnost je potpuna, jer nema dvostrukosti u normativnim rješenjima kao što je to u Vitanoviću suvremenim vukovskim gramatikama, primjerice, u dvojice Brlića ili u Budmanija⁴⁷ gdje supostoje oblici iz dviju normi, a kao ravnopravne dvostrukosti - jedni iz norme zagrebačke škole, drugi vukovski.

Jezikoslovna se vrijednost Vitanovićeve slovnice ipak ne može mjeriti s Babukićevom, Veberovom ili Mažuranićevom; Vitanovićeva je namijenjena nižim školskim razredima, pa je jednostavna, kratka (čak i nepotpuna jer nema dijelova o nepromjenjivim riječima), prilagođena dobi svojih učenika - bez opterećujućih znanstvenih i povijesnih pojašnjenja onodobnoga suvremenoga jezika - sinkronijski se opis tako pokazuje i školničkom prednošću.

I na kraju svakako treba pripomenuti, a s obzirom na Vitanovićevo slavonsko osječko podrijetlo, da u gramatici nema dijalekatnih, slavonskih oblika - jezik je u njoj čist, književni, onakav kakvim ga normiraju Veber i Mažuranić, prvaci zagrebačke škole. Vitanović svojim školskim priručnikom i udžbenikom, Slovnicom hèrvatskoga jezika za nižu realku, izravno svjedoči o proširenosti jezika zagrebačke škole - ujednačenoga i upotrebnoga književnoga jezika - i na ona hrvatska područja koja su bila jače izložena nehrvatskim utjecajima, kako političkim, tako i kulturnim, a Vojna krajina Vitanovićeva doba to svakako jest.

⁴⁷ I. A. Brlić, 1833., A. T. Brlić, 1854., P. Budmani, 1867. O njihovj pripadnosti određenoj filološkoj školi vidi: Z. Vince, 1988.; B. Tafra, 1995.

CITIRANA LITERATURA

- S. Babić, B. Finka, M. Moguš, Hrvatski pravopis, Zagreb, 1996.
V. Babukić, Osnova slovnice slavjanske narčĵja ilirskoga, Danica ilirska, II, 1836. br.10./15.
V. Babukić, Ilirska slovnica, Zagreb, 1854.
I. A. Brlić, Grammatik der illyrischen Sprache, Ofen, 1833.
A. T. Brlić, Grammatik der illyrischen Sprache, Wien, 1854.
P. Budmani, Grammatica della lingua serbo-croata (ilirica), Beč, 1867.
Gj. Daničić, Mala srpska gramatika, Beč, 1850.
Djela Adolfa Vebera zagrebačkoga kanonika, III, Zagreb, 1887.
A. Mažuranić, Slovnica HĚrvatska, Zagreb, 1866.
I. Pranjković, Adolfo Veber Tkalčević, Zagreb, 1993.
B. Tafra, Gramatika u Hrvata i Vjekoslav Babukić, Zagreb, 1993.
B. Tafra, Jezikoslovna razdvojba, Zagreb, 1995.
A. Veber, Slovnica hrvatska, Zagreb, 1876.
Z. Vince, Pregled hrvatskih gramatika u drugoj polovici 19. st., Zbornik matice srpske za filologiju i lingvistiku, XXXI/2, Novi Sad, 1988.
Z. Vince, Putovima hrvatskoga književnoga jezika, Zagreb, 1990.
J. Vitaniović, Slovnica hĚrvatskoga jezika, Osĵek, 1872.
J. Vončina, Temelji i putovi Gajeve grafijske reforme, Filologija 13, JAZU, Zagreb, 1985.
J. Vončina, Preporodni jezićni temelji, Zagreb, 1993.

SLOVNICA HĚRVATSKOGA JEZIKA BY JOSIP VITANOVIĆ

With respect to the comparative description of fundamental spelling, orthographic, phonological and morfological characteristics in Vitaniović's grammar/norm of Zagreb philological school/Vuk's norm, *Vitaniović's slovnica hĚrvatskoga jezika* can with certainty be rekognized as one of the grammars of the Zagreb philological school in wich there are no significant influences of Vuk's grammar.